

Bevezetés

Az üzenet világos: a férfiak és nők nemcsak megszületnek, nemzenek és meghalnak, hanem szertartások révén lesznek azzá, amik.
(Vargyas Lajos)

A néprajzos gyakran esik annak csapdájába, hogy régmúlt szokásokat, tárgyakat, társadalmi struktúrákat, hiedelmeket vizsgál: olyanokat, amelyekre az adatközlők már csak emlékezetből tudnak reflektálni, de ma már nem gyakorolják ezeket a szokásokat, nem ismerik a tárgyak funkcióit, vagy nem hiszik a hiedelmeket. Az emlékező tudat eleve interpretációt nyújt, így a feltételezett és a vágyott objektivitástól viszonylag távol kerülünk. Az esküvő azonban a mába is átörökített szokás, ezért lehetőségünk van a múltnak és a jelennek, a valamikorinak és a mainak az egybevetésére, amely közelebb visz ehhez az objektivitáshoz.

Három ok vezérelt a kutatást és a témaválasztást illetően. Elsőként a szokás maga érdekelt, amely ma is él, gyors átalakulásban van, és ez lehetővé teszi a változásvizsgálatot, illetve azoknak a szokáselemeknek az értelmezését, amelyek maradandónak bizonyulnak az időben. Másodsorban az átmeneti rítus fogalma kapcsán olvasottak és a terepen tapasztaltak indították el bennem azokat a kérdéseket, amelyeknek megválaszolására törekedtem. Harmadik ok pedig az volt, hogy mivel magam is itt élek, magánemberként és kutatóként egyaránt érdekel és foglalkoztat a régió mentális világa, értékrendszere, kultúrája.

Ha az első indítóokot tekintjük, elmondható, hogy az esküvő és a lakodalom vizsgálata régóta foglalkoztatja a kutatókat, hiszen a lakodalom egyszerre kínálja a viselet, a tánc, a zene, a népköltészeti szövegek, a szokások elemzését és értelmezését. Olyan gazdag rendszer, olyan sokrétű jelenség, amely egyszerre látványos és ugyanakkor sokat mond el a kutatott társadalomról. Esetemben azért időszerű a vizsgálata, mert nem (csak) a múltból kell előkeresni az emlékeket, hanem kutathatóak a rítus(ok) mai formái is. Ilyenképpen reflektálni lehet azokra az okokra is, amelyek a változásokat előidézték, hiszen az adatközlők megélték mind a szocializmus előtti, illetve a szocializmus korában lezajló lakodalmakat, mind a maiakat. A különböző rítuselemek változása/vagy maradandósága rávilágít arra, hogy a társadalom maga is változik. Ezeknek a rítuselemeknek a dokumentálása és az értelmezése lesz elsődlegesen célom jelen munkában. A három időszakban vizsgált lakodalmi szokáskör forгатókönyveit fogom összehasonlítani, illetve értelmezni a különbségek, hasonlóságok okát.

Bár nem a mezőiségi szokást vizsgálják, Balázs Lajos munkáinak egy része az emberi élet fordulóihoz kapcsolódik. Egyik legsikeresebb könyvében részletesen beszámol a csíkszentdomokosi lakodalomról, így módszertani támpontokat nyújthat, ám újabb írásaiban ő maga tesz kísérletet saját megközelítéseinek újraértelme-

zésére (vö: Balázs 2006). Ebből kiindulva céloim annak a fogalmi apparátusnak az újragondolása, amely Arnold van Genneptől ered, és amelynek alkalmatlanságát már Balázs Lajos érzékeltette és rögzítette *A vágy rítusai* (2006) című könyvében. A kutatás kezdetén jól használhatóként ismert fogalmi apparátus sok ponton kérdésesnek bizonyult, így a lakodalom szokáskörének vizsgálata során céloim lesz e fogalomrendszer újragondolása is.

A (belső-)mezőségi lakodalommal nem foglalkoztak eddig, pedig a szokás gyors változásban van ebben a régióban is, ahol a régi struktúrák helyét szinte évről évre átveszik a „modern”, főként a mozifilmek és az internet által inspirált új elemek. Keszeg Vilmosnak a vidékre vonatkozó tudománytörténeti összefoglalója rögzíti azokat a forrásmunkákat, amelyek a Mezőséggel kapcsolatosan születtek a legkorábbi kutatásoktól napjainkig (Keszeg 2010: 25). A mezőségi lakodalomra vonatkozóan kevés adatot találunk az eddigi publikációkban, mindössze két olyan munka van, amely ezt a témát érinti, ám a kutatók falvak földrajzi elhelyezkedése tekintetében ezek is távol esnek az általam vizsgált tereptől.¹ Mivel magam is ebben a régióban élek, igencsak érdekel a szűkebb környezetem világa, kultúrája, szemlélete, és mivel a szakirodalomban erre vonatkozóan kevés adatot találtam elkezdtem kutatni ezt a témát.

1. A kutatás első lépése az ördöngösfüzesi lakodalom általános vizsgálata volt elsősorban a résztvevő megfigyelés módszerével és interjúk készítésével.

2. Ezen az első fázison túllépve történt meg a három időszak elhatárolása, ugyanis az adatközlők által leírt lakodalmak között nagyfokú időbeli eltéréseket lehetett észlelni. Ez az elhatárolás történelmileg rögzített határok alapján történt: az 1930-as indulást az indokolja, hogy idáig nyúlik vissza az adatközlők emlékezete. Legidősebb adatközlőm 1921-ben született. Az 1960-as év a kollektivizálás szempontjából vált relevánssá, az 1990-es év pedig a rendszerváltást, a Ceaușescu-féle diktatórikus kormányzás végét jelezte.

3. A harmadik lépés a három időszak alaposabb vizsgálata lett, amelynek során a forgatókönyveket rögzítettem, megvizsgáltam a különböző szokáselemek sorrendjét, illetve ezeknek a konkrét lezajlását. Figyeltem a különböző kódokra, így az öltözködésre, a tárgyakra, a térre, az időre, az anyagi vonatkozásokra, a szexualitás kérdéseire stb. Három esettanulmány épült be a három időszak vizsgálatába, ugyanis mindhárom korszakból kiválasztottam egy-egy relevánssá ítélt mintát, amit részletesen leírtam, illetve a különböző variációkat ehhez viszonyítottam.

4. A forgatókönyvek összeállítását ezeknek az összehasonlítása követte. Itt kínálkozott lehetőségként a változásvizsgálat módszere, amelynek során a különböző rítuselemek kiesésének, illetve beépülésének az okait kerestem a világkép, a gazdasági helyzet, a technika, a civilizációs színvonal változásában.

1 Dr. Kós Károly összefoglaló áttekintést készített az „életkor szokásaihoz”, a gyermek- és ifjúkor, a házasságkötés, a temetés rítusairól. Részletes elemzés szól a fonóbeli életről, a mezőköbölküti „lakodalmas napról” (Kós 1979, 2000: 273–295.) A másik munka, bár ugyancsak a lakodalmat vizsgálja, szintén irreleváns jelen munkára nézve, ugyanis a marosmagyarói átmeneti és kalendáris szokások vizsgálatáról van szó, amit Zsigmond József és Palkó Attila végzett el (Keszeg 2010: 25).

5. Ugyanakkor megvizsgáltam a forgatókönyvek különböző elemeinek változását is: a tér, az idő módosulását, a szerepeket, a tárgyakat, az öltözékeket, egyéb eszközöket, az ételeket, az anyagi vonatkozásokat, a szexualitáshoz való viszonyulás változását, illetve a média szerepének a beépülését a lakodalomba.

Köszönetnyilvánítás. Szeretném köszönetemet kifejezni azoknak, akik munkámban segítettek és hozzájárultak ahhoz, hogy ez a kötet megszülethessen. Szeretettel köszönöm:

- a Téka Alapítványnak és Balázs Bécsi Attilának elsősorban azt, hogy a népi kultúra iránti érdeklődésemet felkeltette, most pedig azt, hogy a kötetet megpályázta és jeletős anyagi hozzájárulással támogatta létrejöttét;
- a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Doktori Iskolájának és tanárainak, Pozsony Ferencnek, Tánczos Vilmosnak és Keszeg Vilmosnak, hogy a kutatásaim tudományos megalapozásában segítettek, támogattak, bíztak bennem;
- a Kriza János Néprajzi Társaságnak és különösen Jakab Albert Zsoltnak, hogy a kötetet megszerkesztette, illetve Tatár Erzsébet Tímeának és Nagy Ákosnak a szervezésben nyújtott segítségét;
- Láposi Hajnal Évának (Babának), hogy az Ördöngösfüzesen lezajlott interjúzásaim során segített a munkámban;
- Sükösd Sándornak, az ördöngösfüzesi református lelkipásztnak, hogy az egyházi anyakönyveket a rendelkezésemre bocsátotta;
- adatközlőimnek, akik kérdéseimre készségesen válaszoltak;
- családomnak, aki mindvégig lehetővé tette, hogy dolgozhassak.